

BOKMELDINGER

Gorillaer hænger ikke på træerne

Liv Emma Thorsen 2014. *Elephants are not Picked From Trees. Animal Biographies in Gothenburg Natural History Museum.* Aarhus, Aarhus University Press. 256 sider.

Anmeldt av Anne Katrine Gjerløff.

Elefanter hænger ikke på træerne, men det gør den udstoppede gorilla, der i 1906 blev udstillet på Gøteborgs naturhistoriske museum. Den blev bestilt via et professionelt engelsk firma, der havde specialiseret sig i at skaffe og fremstille naturhistoriske præparater til udstillingsbrug. Gorillaen kostede 250 £ og blev leveret efter en længere korrespondance mellem firmaet og museets direktør Jägerskiöld. Modsat de fleste andre billeder, skulpturer og opstillinger af gorillaer fra perioden var den dog ikke stående eller siddende, men hang fredsommeligt i en enkelt arm i en gren. Gorillaen var en fjer i hatten for museet, et tilløbsstykke, som blev set af over 2000 besøgende i de første timer, den blev udstillet.

Gorillaen, der endte sit liv i Afrika, kan endnu i dag beses i Gøteborg, er et af de fire dyr, hvis skæbne opridses af professor Liv Emma Thorsen i hendes nyeste bog *Elephants are not Picked from Trees. Animal Biographies in Gothenburg Natural History Museum.* Thorsen har i mange år forsket i forholdet mellem mennesker og dyr med særlig opmærksomhed på fysisk, social og emotionel håndtering af de døde dyrs kroppe, når de transformeres til udstillingsgenstande, pels, trofæer eller andre objekter. I bogen tager hun udgangspunkt i Gøteborgs

naturhistoriske museums samling, og bruger museets arkiv som kilde til at optrævle fire udvalgte dyrs vej til samlingen. De fire dyr – gorilla, makak, hvalros og elefant – repræsenterer hver en bestemt form for indsamlingsstrategi, der afspejles i bogens kapiteloverskrifter: *Commercialized, captured, stranded, collected.* Nye objekter kunne komme ind i samlingerne gennem både målrettet indkøb eller gennem jagt og ekspeditioner, eller de kunne tilfældigt ankomme som den strandede hvalros og museets maskot-makak, der af mere snoede stier blev indlemmet i museet.

Det er fire gode eksempler, der gør det, at en museumssamling ikke opstår af ingenting eller med et klart defineret endemål. Samlinger er resultater af skiftende natursyn og af videnskabelige, pædagogiske, politiske og økonomiske hensyn.

Men målet med bogen er ikke kun at illustrere en samlings kulørte historie, men også at sætte selve museumsgenstandene – dyrene – i centrum. Bogen kredser løbende om det forløb, som alle naturhistoriske museers objekter har gennemgået: fra levende individ til et dødt objekt med en ny placering og ny funktion i tid og rum. Historier om denne transformation kan potentielt rumme store spørgsmål om natur-kultur, liv-død, subjekt-objekt, individualitet-repræsentativitet, etc. etc. Det lægger Thorsen også op til i indledningen, der ikke bliver fulgt helt til dørs i den relativt korte afslutning. Det er ikke en bog, der fremlægger en stor samlet tese, men snarere en præsentation af det potentiale og de mange facetter og koblinger, som kan findes i de udstoppede dyrs biografier.

Det vil ligge mig fjernt at kritisere en bog for at være konkret fremfor teoretisk, og indledningen påpeger også den inspiration der er hentet hos særligt Donna Haraway, Lorraine Daston og *the material turn*, men det er primært en underlægningsmusik; bogens hovedbudskab er heterogeniteten i de individuelle dyrs livs- og dødshistorier. Som det citeres i indledningen: «History is not at all abstract: it is a matter of flesh-and-blood individuals interacting in material space». Og dertil kommer så i bogens fortællinger også dyrenes kroppe, selv når de er døde, flæde, blodløse og til dels frataget deres individualitet; overgået til at være repræsentanter for deres biologiske art.

Historierne er letlæste, gode og inspirerende, og man får lyst til at læse flere af dem, men jeg så også gerne en mere fyldig opsamling på, om sammenstillingen af en række individuelle fortællinger om døde dyrs kroppe kan sige os mere end, at museumsarkiver er en fantastisk kulturhistorisk kilde og at indsamlingens veje er uransagelige og kontekstbestemte.

Bogen er på engelsk, hvilket sikrer den større læserskare, da emnet er hot i den internationale forskning. Men som fin service er alle citater i noterne bragt på originalsprog, særligt svensk, og her kan skandinaver finde de finere nuancer i datidens formuleringer.

Flere steder i bogen adresserer Thorsen, at emnet i sig selv kan fremkalde væmmelse og rejse etiske spørgsmål – fx er alle de portrætterede dyr fra arter, der i dag er truede. Forfatterens egne følelser kommer også til syne fx når et billede karakteriseres som sørgeligt eller når dyrenes biografi omtales som en måde at give dyrene et liv efter døden på. Det er fint, at Thorsen i et emne så ladet med holdninger og følelser ikke forsøger at være neutralt distance-rende.

Bogen kommer vidt omkring og er proppet med glimt fra konkrete situationer: en beskrivelse af de ødelæggelser en undsluppen makak egentlig kan lave i et konservatorværksted, en beretning om hvor hårdt arbejde det er at skelettere og henkoge en elefant, en debat om hvilke pinsler en strandet hvalros blev udsat for under et stop på Skagen strand og en beregning af hvor mange voksne han-elge, der går på en gorilla (i bytteværdi ca. 10:1 anno 1906).

Der er enkelte skønhedspletter, der antyder en lidt hastig korrektur. Den samme bog forekommer to gange i litteraturlisten, med forskelligt stavet forfatternavn (Ridley og Rydley), historikeren Dorte Gert Simonsen bliver i en henvisning til Simonsen, og en billedtekst henlægger en udstillingsåbning til 1927 fremfor 1928. Bortset fra dette er det en udstyrmæssigt meget, meget smuk bog, som Aarhus Universitetsforlag skal være stolt af. På omslaget blinker elefantens øje glittet til læseren, bogens kapitler er udstyret med vignetter i romantisk stil af de enkelte dyr, der er mange og gode billeder, og det er tydeligt at der med denne bog, der handler om materiel repræsentation, også er tænkt over, at bogens udseende og tyngde skal afspejle emnet. Hvert kapitel indledes med en side med et slags «kartotekskort» med dyrets klassifikation, museumsnummer, bevaringsstatut og placering mv, hvilket også giver en særlig stemning – også her er korrekturen dog gået lidt hurtigt og der er sætninger, der gentages.

Velskrevne, lettilgængelige og smukke bøger om svære kulturhistoriske og frugtbare problemstillinger hænger heller ikke på træerne. Bogen er en hybrid mellem en videnskabelig monografi og en (lille) coffee-tablebook, der også vil kunne interessere og blive læst af andre end kulturhistorikere. Bogen kan således med sin overskuelige form og mange forskellige vinkler være en

god appetitvækker for yderlige interesse og læsning inden for emnet både for fagfolk og mere bredt.

Esborg, Line og Dirk Johannsen (red.) 2014. *«en vild endevending av al virkelighet»*. Norsk Folkeminneramling i hundre år. Oslo, Novus Forlag. 352 sider. Ill. ISBN 978-82-7099-772-5.

Anmeldt av Ulf Palmenfelt

Det nationella norska folkminnesarkivet Norsk Folkeminneramling uppstod i juli 1914 som en sammanläggning av flera privata arkiv. Där finns till exempel Peter Christen Asbjørnsens och Jørgen Moes klassiska sagouppteckningar, men också material insamlat av mer än 300 andra upptecknare. Jørgen Moes son, Moltke Moe var en av de drivande krafterna bakom etableringen av arkivet. För att uppmärksamma hundraårsjubileet av arkivets öppnande har mer än trettio nu verksamma norska folklorister medverkat i denna samlingsvolym.

Bokens titel har hämtats från ett uttalande av Moltke Moe, där han skrev att det som kännetecknar flera av folklorens genrer är att de står i strid med logikens och erfarenhetens alla lagar; de representerar «en vild endevending av al virkelighet». Rubrikens citat är menat som en respektfull bugning till en av den norska folkloristikens grundare och samtidigt som ett genomgående tema för artiklarna i jubileumsboken. Författarna har lagt vikt vid att uppmärksamma brytpunkter, perspektivskiften och omkastningar såväl i den levande traditionen som i insamlandet och tolkningen av materialet.

Redaktörerna har ordnat bidragen under tre huvudrubriker. Under «Opp-

skrifter» behandlas uppteckningarnas förvandlingar på vägen från fältet till arkivet. Avsnittet «Virkeligheter» ger exempel på hur folkloren återger berättarnas olika verklighetsuppfattningar. Slutligen visar uppsatserna under rubriken «Aktualiseringer» på hur det äldre arkivmaterialet kan avlockas helt nya tolkningar om det får utgöra svar på vår tids frågor.

Det skall genast sägas att detta är en mycket rik volym, där nästan var och en av artiklarna hade varit värd en utförlig kommentar och diskussion. Trots det jämförelsevis korta formatet (12-15 sidor per artikel) har författarna lyckats tydliggöra någon väsentlig aspekt hos någon del av arkivmaterialet och visa på hur det kan användas till att vända upp och ned på invanda föreställningar. Utrymmet här tillåter inte en så djupgående behandling som texterna egentligen skulle förtjäna, så jag får nöja mig med att räkna upp de olika bidragen och ge en kort kommentar till var och en. Avsikten är dels att visa på den stora bredden i artikelsamlingen och dels förhoppningsvis locka till läsning av hela boken.

Kyrre Kverndokk tecknar NFS:s tillkomsthistoria, men visar också på hur det folkloristiska kategoriseringssystemet från att ha varit beskrivande blev normerande. Genresystemet skapade de folkloristiska genrererna och osynliggjorde andra. Hur Asbjørnsen och andra upptecknare hanterade material med erotiskt innehåll demonstrerar Sigrid Bø och Jarnfrid Kjøk i sin artikel. I arkiven «försvann» vissa mappar, de tabuerade orden översattes till latin eller grekiska, men mot slutet av sitt liv arbetade Asbjørnsen med att redigera ett antal erotiska folksagor för tryckning, utan att göra våld vare sig på handling eller på ordval.

Asbjørnsen har bidragit till NFS inte bara genom skriftliga uppteckningar av

folklore. Erik Henning Edvardsen visar hur det i samlingarna av asbjørnseniana också finns en ovanlig sjöstjärna, en ålderdomlig skrivmaskin och en hel del privata dokument. Edvardsen föreslår att det som går av detta material borde göras digitalt tillgängligt, tillsammans med de förklarande kommentarer och ordlistor som fanns i de tidiga tryckta sagoutgåvorna. I samlingarna finns också Asbjørnsens reseskrivskrin, en praktisk trälåda med plats för pennor, papper och bläck. Saphinaz-Amal Naguib placerar in föremålet i en idéhistorisk kontext och föreställer sig samtidigt den rent fysiska tillfredsställelse som upptecknandet kunde ge. Till förståelsen av den materiella folkulturen bidrar också Roald Renmælmo med sin uppsats om hur han praktiskt har provat äldre tiders hyvelbänkar och låtit smeder tillverka ålderdomliga tillbehör till dem.

Ørnulf Hodne återvänder till ämnet för sin doktorsavhandling och studerar i detalj hur Jørgen Moe har arbetat med språket i några av sina uppteckningar. Likaledes med Jørgen Moe som exempel visar John Ødemark hur de tidiga sagoupptecknarna trots den gängse nationalistiska retoriken var klart medvetna om folksagornas internationella spridning. Dirk Johannsen utvecklar Moes uttalande om att arkivet är fyllt av väsen och platser som inte finns och händelser som strider mot naturlagarna. Redan arkivets genrebenämningar utpekar materialet som tvivelaktigt.

Draumkvedet har i den norska folkloristiken haft en roll av traditionsdominant liknande den som Kalevala har i finsk folkloristik. I sin artikel visar Leiv Sem hur folkloristerna har brottats med folkliga versioner av kvädet som inte överensstämde med deras idealbilder. En helt annan sorts visor är de «schavottvisor» som såldes som skillingtryck i samband med offentliga avrättningar. Ibland hade vishäftena nästan

formen av ett program för den hemska begivenheten. Audun Kjus har undersökt de tryckta texterna, men också experimenterat med att pröva olika melodier (varav en del hans egna) till dem.

Bjørn Sverre Hol Haugen har riktat blickarna mot hur en insamlare har antecknat hur informanter beskriver kläder och klädskick. Marit Uthheim diskuterar hur kvinnors huvudbonader fungerade som ett tecken för att signalera vilken status de hade.

Två av bokens artiklar tangerar Nordens roll i koloniseringen av Afrika. Marie Nicolaisen diskuterar ett fotografi som antagligen visar Moltke Moes bror tillsammans med fem afrikanska män som i bildtexten kallas «fem dvärgar från skogen» och Ida Tolgensbakk visar hur den kända kedjesagan om pojken som inte ville gå till skolan (eller geten som inte ville gå hem på kvällen) togs till i en liten by i Kongo av en svensk missionär och fördes till Norge av ett barnbarn till en av byborna.

Med exempel från NFS:s insamling av «minneoppgaver» från 1964 visar Tove Ingebjørg Fjell hur unionsupplösningen och möten med ny teknologi kan avspeglas i människors livsberättelser. Här finns ett rikt material inte bara för folklorister.

Med utgångspunkt från traditioner kring frieri visar Kari Telste hur individen kunde ha en viss frihet i förhållande till traditionen och hur äldre arkivmaterial kan avlockas nya betydelser om vi förmår ställa de rätta frågorna.

Bjarne Hodne påminner om att även om NFS besitter ett unikt traditionsmaterial, så kan ny kunskap vinnas ifall man kombinerar det med annat källmaterial, inte minst den officiella statistiken. Detta exemplifierar Ole Marius Hylland i sin artikel om hur en familjs upplevelser av och traditioner om deildagasten (skälvrängaren) kan kopplas till granntvister och gränsgräl.

Knut Hermundstad Aukrust beskriver sin egen farfars sammansatta roller som insamlare av folktradition och lokal historiker, men också som aktivist som medverkade till återuppförandet av Tomaskyrkan i Valdres.

Hur den danske prästen Jacob Nikolaj Wilse knöt ihop personliga upplevelser, upplysningsfilosofi och folklig berättarkonst i sin bok *Philoneus* (1779) visar Juliane Egerer i sin uppsats.

Med hjälp av kompletterande källor har Åmund Norum Resløkken kunnat följa en svartkonstboks vandringar innan den till slut hamnade i NFS:s samlingar. För att få grepp om en ägare till ett flertal svartkonstböcker har Ane Ohrvik prövat att återge delar av händelseförlopp i skönlitterär form. En av hennes slutsatser är att det är ett förenklat synsätt att hävda att de som ägde svartkonstböcker på 1800-talet bara tillhörde samhällets lägre skikt. Också Bente Gullveig Alver lyfter fram hur skönlitteraturen kan bidra med andra aspekter än vetenskapen. Resonemanget utgår från det första exemplet på teaterkonst i Norge på 1500-talet och löper fram till hennes egen brors roman Heksefeber, där han använde Bentes doktorsavhandling *Heksetro og trolddom* som källa. Torunn Selberg visar hur sägerna om Utrøst, den hemlighetsfulla allra västligaste ön av Lofoten har getts ny gestalt i dagens turistreklam, men också i samtida nyandlighet, hälsopolitik och populärkultur.

Kyrkgolvet var både ett magiskt-religiöst område och en begravningsplats skriver Herleik Baklid. Detta har fått till följd att människor har offrat pengar som votivgåvor och placerat dockor under kyrkgolvet för att sända bort sjukdomar som man misstänkte hade vållats av de döda. Ronald Grambo demonstrerar hur mycket vetande som kan utvinnas av studiet av en enda trollformel som lästes mot kolik hos hästar.

Rune Blix Hagen skriver om häxprocesserna i Troms och Nordland på 1600-talet och Stein R. Mathiesen visar i sin artikel hur folklöre om samer i arkivet gärna har klassificerats som folktro och katalogiserats som berättelser om trollfolk och trolddomskunniga. En skrämmande parallell är hur än i dag det skapas och sprids berättelser som demoniserar fattiga och hemlösa människor.

Ann Helene Bolstad Skjelbred väcker den obehagliga tanken att bakom sägner om hur människor hämnas på huldrekvinnor kan finnas verkliga upplevelser av våldtäkt eller kvinnomisshandel. Velle Espeland fortsätter samma tankespår med exempel på hur folkvisor faktiskt kan innehålla våldtäktsscener och faller den tankeväckande kommentaren att eftersom visorna har levt i den muntliga traditionen i flera hundra år, måste människor ha haft behov av dem.

Med minnen från sin egen barndom demonstrerar Marit Anne Hauan hur barn kan uppleva vuxnas traditioner som obegripliga och skrämmande. Exemplet är utklädningsritualer vid jultid, där män med horn kom in i människornas hem och ville ha kramar, kyssar och brännvin. En intressant ljudlikhet är hur det nordnorska Daban motsvarar det finska Tapani och det svenska Staffan.

Som synes är det en bred och färgsprakande palett av kulturyttringar som forskarna har hämtat fram ur Norsk Folke-minnesamlings arkivlådor. Boken kommer att fylla en självskriven roll som kurslitteratur i olika kulturvetenskapliga ämnen. Men det vore också önskvärt att den studerades av universitetsbyråkrater, utbildningspolitiker och beslutsfattare av alla de slag. Jag håller nämligen inte alls med Moltke Moe om att folkloren skulle stå i strid med logikens och erfarenhetens alla lagar. För mig är folkloren ett av människornas kraftfullaste redskap för att utforska de lockande

farlige gränsområdene mellom tillvarons kjende og ukjende delar. Genom att berätta sagor och sägner för varandra formar, kommuniserar och förhandlar människor sin världsbild och sina normsystem. Detta gällde för den tid som NFS:s uppteckningar beskriver och detsamma gäller för oss idag och det visar de medverkande författarna i denna volym.

M.B. Landstad: *Sagn. Med innledning og kommentarer av Ørnulf Hodne. M.B. Landstad Skrifter* b. 1 (298 s.) og 2 (365 s.). Red. Herleik Baklid. Oslo, Novus, 2014.

Anmeldt av Audun Kjus

Noen ganger er det ikke anmelderens oppgave å være så inn i helvete kritisk. Noen ganger holder det at anmelderen tar i mot verket med den takknemlighet situasjonen krever. Landstad fikk da også mer enn sin andel kritikk mens han levde. Kritikken var rettet mot boken *Norske folkeviser*, men rammet samtidig indirekte sagnene.

Bakgrunnen var følgende: Da Landstad etter mer enn ti års arbeid kunne presentere en enestående samling med folkediktning, nitid nedtegnet av Olea Crøger og ham selv, gjennomgått og kommentert av Landstad, som hadde utallige kvaler om hvordan språket i visene skulle settes på trykk (dette var før Ivar Aasens landsmål), gikk dansken Sven Grundtvig løs på ham med harde ord og skarpe mistanker. Grundtvig hadde selv planlagt et verk som skulle bli en vitenskapelig utgivelse av samtlige danske folkeviseoppskrifter. Mens Landstad begrenset seg til å trykke en enkelt eller noen få varianter av hver vise-type, i en bok som skulle være god å lese,

var Grundtvig i gang med et livsverk av en mammututgave. Mens Landstad var sogneprest og arbeidet med folkediktningen ved siden av, var Grundtvig i ferd med å bli en av verdens første profesjonelle og universitetsansatte folklorister.

Grundtvig mistenkte Landstad for å ha pyntet på folkevisene både ved å tråkle dem sammen etter eget forgodtbefinnende og ved å dikte til etter eget hode. Landstad svarte aldri på kritikken, men det var klart at den overrumplet ham og at han tok seg nær av den. Mistanker kunne rettes mot ham fordi det ikke fantes noen vitenskapelig tekstutgave, men senere innsamling av folkeviser viste at både Crøger og Landstad var tro mot kildene. Innsatsen deres for å samle gamle viser i Telemark, som ingen hadde kunnet gjøre med samme forutsetninger som de to, fikk liten anerkjennelse i Grundtvigs tekstkritiske raseri. Mot denne bakgrunnen var det kanskje ikke så rart at sagnmanuskriptene, som Landstad også hadde utarbeidet, ble liggende (nesten) upubliserte. Landstad hadde kan hende fått nok av offentlig kritikk. Samtidig hadde han mer enn nok å gjøre på annet hold, med utarbeidingen av en ny salmebok.

Landstads sagn foreligger først og fremst i to manuskripter, i ulik grad gjennomarbeidede. Både den klare forfatterstemmen og den tydelige disposisjonen i manuskriptene viser at de ble utarbeidet med tanke på publisering. Landstad har ordnet sagnene i to hovedgrupper. På den ene siden har han samlet fortellinger om folk som (angivelig) har bodd i Telemark i tidligere tider. Manuskriptet med disse personalhistoriske sagnene er ordnet slik at vi beveger oss gjennom Telemark fra kirkesogn til kirkesogn. Først får vi sagn om folk fra Skafså, dernest får vi sagn om folk fra Mo, og så videre. På den andre siden har Landstad samlet fortellinger om møter med overnaturlige vesener som tusser, nisser og huldre

og fortellinger som gir betydningsfulle trekk i landskapet en mytisk opphavsfortelling, for eksempel om fjell og sjøer som er formet av St. Olav i hans bataljer med jotner og gygrer. Et helt enkelt skille blir ikke dette. Brødrene Grimm hadde en liknende utfordring i disposisjonen for utgivelsen av tyske sagn (1816–18). De fulgte en annen todeling. De samlet sagn som var mest historiske i første bind og sagn som var mest geografiske i bind to. Det er trekk av en tilsvarende tankegang i todelingen til Landstad. Sagnene som følger teledølene fra bygdelag til bygdelag er mest historiske mens de naturmytiske sagnene gir landskapsforklaringer og er mest geografiske. En interesse for fortellinger om møter med overnaturlige vesener i utmarka har imidlertid inspirert Landstad til å gi det andre manuset en mer mytologisk enn geografisk ramme. Men tilhørte denne interessen først og fremst folkene han samlet fortellinger fra? Eller det litterære publikummet? Eller Landstad selv? Kanskje alle tre? På den annen side ble disposisjonen til brødrene Grimm trolig ledet av en idé om at eventyrene var mer mytologiske mens sagnene var mer historiske, og dermed implisitt mindre mytologiske.

Landstad selv ga bare ut et lite utdrag av sagnene han samlet, nemlig *Gamle sagn om Hjartdølerne* (Christiania, J. Dybwad: 1890). Forordet skrev han to dager før han døde. Formålet for utgivelsen var veldedig. Inntektene fra boken skulle gå til den etterlatte familien til den nylig avdøde sogneprest Finckenhagen. Det var da også medlemmer av denne prestens familie, kanskje først og fremst datteren Fredrikke Elizabeth Finckenhagen (1832–58), som hadde samlet de fleste av sagnene i utgivelsen.

Landstad hadde altså ordnet sagnene i samlingene han etterlot seg i manuskripter. Sagnene om Hjartdølene var hentet fra det

mest trykkeklaare av disse manuskriptene. Fortellingene i manuskriptet er gjennomgående personalhistoriske og stoffet er ordnet etter kirkesognene i Vest-Telemark. Manuskriptet ble utgitt i 1924 av Landstads eldste sønn under tittelen *Ættesagar og sagn fra Telemarken*. I den nye utgivelsens bind 2 blir dette manuskriptet utgitt i sin helhet. Det betyr at tekst som den forrige utgiveren redigerte bort, er kommet med denne gangen.

Det andre store manuskriptet hadde fra Landstads hånd tittelen *Sagn om overnaturlige vesener*. Det ble i 1926 utgitt av Norsk Folkeminnelag under tittelen *Mytiske sagn fra Telemarken*. Dette manuskriptet hadde Landstad kommet kortere i å gjøre helhetlig og gjennomarbeidet. I denne utgivelsens bind 1 utgjør disse sagnene den første og største delen. Så følger 11 sagn som utgiverne har funnet på ulike steder blant Landstads etterlatte skrifter. Disse 11 oppskriftene har ikke tidligere vært publisert. Bind 1 avsluttes med sagn fra et manuskript som ble utgitt av Norsk Folkeminnelag i 1927 med tittelen *Fra Telemarken. Skik og sagn*. Det er kun den siste delen av dette manuskriptet som er tatt med i bind 1, og det er sikkert ut fra en betraktning om at beskrivelsene av livets og årets fester i manuskriptets første del hører hjemme i et annet bind av Landstads skrifter. Nasjonalt Landstadsenter har nemlig en storslått ambisjon om å gi ut Landstads skrifter i 15 bind (!).

Vi har flere grunner til å være takknemlige for denne nye utgivelsen av Landstads sagn. Vi har fått 11 tidligere utrykte sagn. Vi har fått en ny vitenskapelig transkripsjon av grunntekstene slik de foreligger fra Landstads hånd. Rett nok har de fleste tekstene vært publisert tidligere, men det begynner å bli lenge siden 1920-tallet og de gamle utgavene er ikke lette å få tak i. I tillegg har vi en særlig grunn til å takke

Ørnulf Hodne for fyldige innledninger og kommentarer. På sin tid var det ikke mange som hadde like gode forutsetninger til å drive med en vellykket innsamling av sagn og folkeviser som Landstad. I vår tid kan det ikke være mange andre enn Ørnulf Hodne som har like gode forutsetninger til å sette disse sagnene inn i sammenhengen der de ble nedtegnet og til å fylle ut tekstene med opplysninger fra andre kilder og til å forklare temaene i fortellingene og vise til andre fortellinger med tilsvarende tematiseringer. I et langt yrkesliv som folklorist har Hodne dykket dypt i arkivskuffene i Norsk Folkeminnesamling og han har utforsket det han har funnet der både ved å knytte det til andre arkivkilder og ved å reise ut i landskapene folkediktningen kommer fra og forteller om. Det står respekt av innsatsen hans i denne utgivelsen. Jeg er derfor usikker på om jeg bør innrømme at jeg hadde sterkere opplevelser av Landstads tekster da jeg leste dem i utgavene fra 1920-tallet. I de gamle utgivelsene er det ingen innledninger og få kommentarer, og dermed møtte jeg Landstad og sagnene først og fremst gjennom fortellingene som grunntekstene målbærer. Kommentarene til Hodne er så interessante at jeg rett som det er følger en note og blir suget ut av teksten til Landstad og inn i teksten til Hodne. Men jeg kan jo ikke akkurat klandre Hodne for at jeg ikke klarer å styre min egen nysgjerrighet.

Hva slags historiker var Landstad? Noen vil kanskje si at dette er et meningsløst spørsmål, for Landstad var strengt tatt ikke historiker i det hele tatt, og det var han selv den første til å understreke. Men en som gjorde så mye for å sikre at beretninger fra og om fortiden skulle bli tilgjengelige for fremtidige generasjoner – (og med så gode resultater: Norske Folkeviser og Salmeboken er blitt selvfølgelig deler av vår klingende hukommelse og sagnene

lever videre i opplevelsene og forståelsene av landskapet i Telemark, både slik turistene og slik de fastboende møter det) – en slik person må vel kunne kalles en slags historiker? Her vil jeg støtte meg til historiekulturforskeren Paul Connerton. I essayet «The birth of histories from the spirit of mourning» (2011) bemerker han at mange har vist hvordan historie blir skrevet for å besegle eller utfordre retten til å herske. Dette kaller han historiografiens legitimeringstese. Det er ikke like mange som har vært interesserte i hvordan historie blir skrevet for å ta vare på noe som er gått tapt. Deretter gir Connerton en serie eksempler på hvordan folk har villet skape varige uttrykk for kulturelle og sosiale sammenhenger som de kjente seg hjemme i men som de opplevet å miste. Eksempelene gir på ulike måter uttrykk for tanken: «Hvis ikke dette blir nedtegnet, kommer ingen til å vite hvordan det var.»

Det vil ikke være vanskelig å føye Landstads samling av folkediktning inn i Connertons rekke med eksempler. Folklorister har i senere år ofte tatt lett på Landstads metafor om hvordan innsamlingen av folkevisene var som å «redde familiesmykker ut av et brennende hus» (Landstad 1853, IV). Folkloren har jo ikke forsvunnet – den har bare fått en ny lyd. Også i diktene sine har Landstad gitt uttrykk for hvordan sammenhenger han kjente seg hjemme i, ble revet ned for å gi plass til en ny tid. Mest kjent er diktet om gamle Neslands kirke (fra 1200-tallet, revet i 1847) som han utga da det i 1852 var planer om å rive ned gamle Aker kirke. Landstad var vel ikke blant de nasjonale strategene, som speilet visjoner om fremtiden i monumenter over fortiden, men Nasjonalt Landstad-senter gjør rett i å ta vare på klagesangene hans, for de klinger rent og godt.

Olsrud, Janne Werner og Christine Snekenes (red.) 2014. *Museologer på museum. Fra kunnskap til undring*. Oslo, Novus Forlag. 213 s. ISBN 978-82-7099-786-2

Anmeldt av Bodil Axelsson

Museologer på museum. Fra undring till kunnskap är en antologi med kapitel baserade på masteruppsatser skrivna av den första kullen av studenter inom ämnet museologi vid universitetet i Oslo. Tillsammans ger bokens kapitel en god illustration av hur ämnet kan te sig idag. Fenomenen som studeras är såväl historiska som samtida och ämnets tvärvetenskaplighet blir inte minst tydlig när det kommer till metoder, då bidragen grundas i såväl tolkning av historiska dokument som kvalitativa intervjuer och ANT (Actor Network Theory). Samtidigt förhåller sig de allra flesta författarna till en museologisk kanon. Tony Bennett, Eileen Hooper-Greenhill och Peter Vergo är bland de internationella referenser som återkommer i litteraturlistorna, liksom Oslobaserade forskare som Arne Bugge Amundsen, Britta Brenna och Anne Eriksen. På så sätt är antologin sammanhållen trots sin ämnesmässiga bredd.

Magnus Bogneruds kapitel behandlar världsutställningen i Chicago 1893. Genom en analys av utställningsarkitekturens narrativ, som den kan förstås genom dåtida källor, avtäckar han hur den bländande arkitekturen överskuggade de tekniska och kommersiella nymodigheter som förevisades inne på utställningarna. Detta leder författaren till att diskutera samtidens arkitekturkritade konstmuseer. Kan det vara så att även om byggnaderna lockar stora skaror av besökare så är det inte säkert att de ger utrymme för besökarnas konstupplevelser?

Flera kapitel handlar om hur museerna försöker staka ut nya riktningar i samtiden. Den så kallade nya museologin har lett till en våg av självkritik och omprövning av den egna praktiken. Som Ragnhild Dorothea Dannevig skriver om bjuder många institutioner idag in konstnärer för att få nya perspektiv på samlingar och utställningar. Konstnären förvandlas till en narr – i positiv bemärkelse – som kan uppmärksamma sådant som de som arbetar på museer inte alltid har mandat att göra. Dannevig tar även upp ett exempel på en konstnär som själv sökt sig till ett museum för att utöva kritik genom en gåva. Internet och särskilt sociala medier har också tagits i bruk för att förändra institutionerna. Insiktsfullt föreslår Lisa Amalie Elle att de sätt som museerna idag använder sociala medier för att engagera människor å ena sidan är ett sätt att kommunicera med publiken. Å den andra sidan kan också institutionernas användande av den nya tekniken förstås som ett sätt att försöka kontrollera vad som sägs om museet i en värld där besökarna tвитtrar och facebookar om sina museiupplevelser på sätt som institutionerna inte kan styra över.

Som påpekas av Elle skapar digital teknologi nya yrkeskategorier på museerna som förskjuter maktbalanser inom institutionerna och medverkar till nya relationer till allmänheten. Det samma inträffar när museerna av olika skäl går samman för gemensam lagring och omhändertagande av samlingar. Med hjälp av de sociologiska begreppen *front stage* och *back stage* utvecklar Jeanne Dalbu ett resonemang kring hur rationaliseringarna i omhändertagande av museernas allt mer omfattande samlingar separerar två av museernas klassiska uppdrag: förvaring och förmedling. Samtidigt öppnar den nya hanteringen av samlingarna för möjligheten för publiken att ta del

av ett *back stage* som kan oppfattas som mer autentisk og interessant än en sedvanlig utställning.

Recensionens format ger inte möjlighet att nämna alla kapitel i boken utan jag har fått nöja mig med att nämna de som faller inom mina intresseområden. Andra läsare kommer att hitta annat i antologin. Till kapitlets kvaliteter hör deras fokusering. De behandlar alla väl avgränsade frågeställningar, resultaten är samhallna och tydligt presenterade, och inte minst teoretiskt förankrade. Antologins redaktörer och författare visar prov på ett gott handlag med genren vetenskaplig antologi. De medverkande bidrar med ny, ofta originell, kunskap till det museologiska fältet då de ägnar sig åt att studera hur museer genom samlande, konservering, katalogisering, utställande och kommunikation ordnar och systematiserar världen. Som Elise Matilde Lunds kapitel om garfågeln (geirfuglen) på Tøyens zoologiska museum ligger det ofta mera kreativitet bakom detta än vad man först kan tro.

Eldar Heide og Karen Bek-Pedersen (red.) 2014. *New Focus on Retrospective Methods. Resuming methodological discussions. Case studies from Northern Europe*. Academia Scientiarum Fennica, Helsinki. 230 s.

Anmeldt av Karoline Kjesrud

Antologien *New Focus on Retrospective Methods* har til hensikt å presentere artikler som behandler retrospektive metoder gjennom ulike casestudies fra Nord-Europa. Målet er å vise hvordan senere materiale kan kaste lys over tidligere tider (s. 12). Redaktørene legger vekt på at flere av artikkelforfatterne krysser fagfeltene folkloristikk (Frog, Terry Gunnell, Eldar

Heide, Jens Peter Schjødt, Yelena Sesselja Helgadóttir, Daniel Sävborg) og religionshistorie (Frog, Terry Gunnell, Eldar Heide, Jens Peter Schjødt), i tillegg til at også andre fagfelt er representert gjennom etymologi (Eldar Heide), germansk ikonografi og kulturhistorie (Rudolf Simek), historisk lingvistik (Janne Saarikivi) og historisk geografi (Hans Antonsen) (s.12). Slik blir boken presentert som et tverrfaglig prosjekt med en metodisk fellesnevner.

I det store og hele er det et sympatisk prosjekt å løfte frem verdien av å belyse eldre tider med yngre kilder. Avgrensede epokestudier kan bidra til at bruddene mellom epokene virker mer absolutte enn hva som har vært tilfelle, og at visse fenomener knyttes til en tidsavgrenset periode. Ulike kilders prospektive og retrospektive forbindelser kan derimot åpne for en dynamisk forståelse av historien. Bokens utgangspunkt i å søke kontinuitet fremfor brudd i kulturelle fenomener – her spesielt litteratur, religion og mytologi – er således et velkomment tilskudd til epokeforskning.

I innledningen fremkommer det at bokens mål er å demonstrere nytten av retrospektive metoder, underforstått at retrospeksjon ikke er ansett/akseptert som metode, eller i beste fall er en «glemt» metode, som redaktørene nå vil kaste lys over. Det forekommer meg underlig at en bok som har et slikt utgangspunkt ikke anlegger et teoretisk og forskningshistorisk utgangspunkt, særlig når redaktørene fremhever at de ønsker å stimulere til interesse for forskning og *tydelighet* i metoder og argumentasjon som vedrører norrøne studier (s. 16). I de to innledende kapitlene (Terry Gunnell og Jens Peter Schjødt) anføres argumenter for hvordan senere folkloristisk materiale kan belyse førkristen religion, men det er først i en av antologiens siste artikler at retrospeksjonens faghistorie blir presentert, nemlig i Hans Antonsens

artikkel om historisk geografi (s. 163–167), som for øvrig også ligger nærmest retrospeksjonens metodiske utgangspunkt i forskningen på skandinavisk vikingtid og middelalder.

Retrospeksjon som metode i historieforskning ble utarbeidet av Andreas Holmsen (1940) som i sin tur var inspirert av fransk historisk strukturalisme (Bloch 1931), og videreutviklet blant en rekke historikere i Det nordiske ødegårdsprosjektet på 1970-tallet. Metoden ble altså utarbeidet blant historikere, og er senere videreført også av arkeologer, særlig innenfor arbeidet med eiendomsstudier og agrarhistorie, der flere typer tilgjengelige kilder har krevd en tverrfaglig tilnærming til materialet. For det er det retrospeksjonen først og fremst handler om: å bruke tilgjengelige kilder, også når det krever tverrfaglighet, for å belyse fortidige mønstre. I arkeologisk sammenheng er retrospeksjon ingen ukjent eller glemte metode, tvert om, retrospeksjon har vært et sentralt metodisk utgangspunkt, for eksempel i arbeidene til Dagfinn Skre (1998), Ingvild Øye (2002) Frode Iversen (2008). Forskere som arbeider mer synkront og kilde spesifikt argumenterer naturlig nok for retrospeksjonens fallgruver (Lars Erik Gjerpe 2014 og Lars Pilø 2003). Bruken av retrospektive metoder er også kritisert av historikere (Orning 2005). Nå er det ikke agrarhistorie denne boken har til hensikt å utforske, men først og fremst litteratur og religion. Bloch og senere Holmsen fant sitt utgangspunkt i strukturalismen, og man kunne slik tenke seg at den metodiske debatten i boken ville knyttes i retning av strukturalisme og kanskje særlig mentalitetshistorie. Det er tross alt de lange linjer, *la longue duree*, retrospeksjonen kan fremheve. Noen av bokens bidrag viser også gode eksempler på hvordan visse motiver, scener og mønstre lever uavhengig av tid og rom (Daniel Sävborg,

Rudolf Simek). Disse blir eksempler på hvordan visse strukturer er «seige» og kan overleve endringer i tid og rom.

Bokens presenterte mål blir dessverre hengende litt i løse luften, i og med at det ikke fra begynnelsen av vises til hvilken forskningshistorisk debatt den tar del i. Det gjør det også vanskelig å vurdere hvem bokens redaktører (tidvis også forfattere) søker å overbevise med fraser som «If we as scholars do not do our best to meet the demand for interpretations, even in difficult cases, there is no lack of charlatans out there who will do the job for us» (s.14). Etter min mening er anerkjennelsen av et «oss» overlegent et «dem», eller «eksperter» motsatt «ikke-eksperter», ikke bare med på å forsterke avstanden mellom fag- og menigmann, men også de som er innenfor og utenfor en bestemt gruppe. Med slike fraser gir boken inntrykk av å besitte en sannhet som få andre er forunt, og som tjener til å bryte ned potensielle kontaktflater mellom ulike fagfelt.

Boken legger opp til å vurderes som et innblikk i hvordan retrospektive metoder kan benyttes. Hver av artikkelforfatterne bidrar i så måte til bokens mål om å presentere ulike casestudies med retrospektive metoder, men når selve utgangspunktet, det som skulle samle bidragene – de retrospektive metoder – mangler en felles teoretisk og forskningshistorisk forankring, fremgår det ingen naturlig forbindelse mellom de interne bidragene. De ni artikkelbidragene er svært varierende med hensyn til teoretisk diskusjon og detaljstudier. De enkelte bidragene (som varierer i lengde fra 8–42 sider(!)) belyser interessante poenger når det gjelder folkloristikk, litteraturstudier, etymologi, historisk lingvistik og kulturstudier, men om boken som konsept gir en ny forståelse av retrospeksjon som *distinkte* metoder, er mer usikkert. Boken fremstår som en erfaringsutveksling

mellom forskere fra ulike fagdisipliner om et begrep, som burde vært teoretisk og forskningshistorisk forankret.

Litteratur

- Bloch, Marc 1931/1966. Les caractères originaux de l'histoire rurale française. Serie B Skrifter, vol. 19. Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Aschehoug, Oslo. French rural history: an essay on its basic characteristics. Engelsk oversettelse ved Janet Sondeheimer. Routledge & Kegan Paul, London.
- Gjerpe, Lars Erik 2014. Kontinuitet i jernalderens bosetning. Et utdatert postulat arvet fra 1814-generasjonen? *Viking*. 77.
- Holmsen, Andreas 1940. Nye metoder innen en særskilt gren av norsk historieforskning. *Historisk tidsskrift*? 32.
- Iversen, Frode 2008. *Eiendom, makt og statsdannelse. Kongsgårder og gods i Hordaland i yngre jernalder og middelalder*. Dr.-avhandling. Universitetet i Bergen.
- Orning, Hans Jacob 2005. Den materielle basis for den norske kongemaktens utvikling i høymiddelalderen. *Historisk tidsskrift*. 03/2005.
- Pilø, Lars 2003. *Bosted – Urgård – Enkeltgård. En analyse av premissene i den norske bosetningshistoriske forskningstradisjon på bakgrunn av bebyggelsesarkeologisk feltarbeid på Hedemarken*. Dr.-avhandling. Universitetet i Oslo.
- Skre, Dagfinn 1998. Herredømmet, bosetning og besittelse på Romerike 200–1350 e.Kr. *Acta humaniora*, 32. Oslo.
- Øye, Ingvild 2002. *Vestlandsgården – fire arkeologiske undersøkelser* (L. Julshamn, R. Bade, K.A. Valvik, J. Åstveit). Arkeologiske avhandlinger og rapporter fra Universitetet i Bergen. 8. Bergen.